

dellijk en meer dan van iets anders zeker is. Naast deze intuïties echter komt het bewuste denken. Wanneer men onder velerlei tegengestelde inwerkingen, onder verandering en strijd moet kiezen, als men twijfelt en zoekt, vooral ook wanneer men zich rekenschap moet geven van de spontaan aangenomen houding, groeien in de geest de bewuste denkbeelden. En deze denkbeelden voegen zich samen, passen zich aan elkaar aan en worden dan tot een samenhangend stelsel van ideeën, tot een ideologie.

De ideologie is een deel van de wereldbeschouwing van een mens. Wereldbeschouwing als geheel is levenspraktijk, is een bepaalde houding tegenover leven en medemens, die zich onbewust in alle daden en gewoonten uit; is een visie op maatschappij en arbeid, die zich dan meer bewust in zijn ideeën, in zijn rechtsopvattingen, zijn politieke meningen, zijn godsdienst weerspiegelt. In de praktijk van leven en arbeid ondervindt de mens wat in het algemeen nuttig en nodig voor hem, dus goed is, ondervindt hij hoe hij tegenover zijn medemens staat, dus zede en moraal. Hij ondervindt, min of meer bewust, al naar de stand van zijn kennis, hoe er algemenere krachten op zijn lot inwerken, vaak oppermachtig en voor hem onberekenbaar. Het ligt in de natuur van de menselijke geest om datgene, wat telkens op dezelfde wijze terugkomt, of blijft, als het wezenlijke vast te houden, want dat is het belangrijke waarop hij voor zijn toekomstig handelen mag rekenen. Zo vormen zich uit zijn levenservaring denkbeelden over wat in het algemeen, dus wezenlijk en blijvend goed of kwaad, recht en zedelijk is. Zo vormen zich algemene ideeën over de machten, die de wereld beheersen, over leven en lot, over verleden en toekomst, over doel en zin van het leven. Al deze denkbeelden zetten zich vast en groeien samen tot een ideologie. En wel des te vaster, naarmate de produktiewijze, dus de levensvormen waaruit ze opgroeien, langere tijden zo goed als onveranderd blijven: dan kunnen ze tot heilige, onaantastbare waarheden verstarren en verstenen. En steeds worden ze aan het opgroeiend geslacht als een geestelijke erfenis der vaderen ingeprent, opdat het zich sneller en gemakkelijker in het bestaande maatschappelijke systeem invoegt.

Maar de maatschappij ontwikkelt zich, en in de laatste eeuwen met steeds grotere snelheid; de vormen van de arbeid veranderen. De betrekkingen van de mensen tot elkaar, tot hun werk, tot de natuur, tot de maatschappij, tot de machten boven hen, veranderen alle. En daarmee veranderen ook de opvattingen over wereld en leven. Nieuwe denkbeelden ontstaan in de hoofden, en overal groeit een strijd tussen de oude overgeleverde en de nieuw opkomende ideeën, die zich tot een nieuwe wereldbeschouwing samenvoegen. Zo streken bij de opkomst van de burgerij de oude opvattingen van saamverbondenheid, van gehoorzaamheid en trouw aan heren en meesters, van plichten jegens de korporaties

waartoe men behoorde, met de nieuwe gevoelens van vrije persoonlijkheid, van zelfstandige beschikking over eigen lot, van de rechten van de mens en de burger. Het gaat daarbij niet om de ideeën alleen, het gaat in de grond om hun toepassing, om nieuwe wetten en instellingen, die voor de maatschappij met haar nieuwe behoeften nodig zijn. Daarover ontbrandt de praktische strijd. Noodzaak en doel, dus ook oorsprong en kracht voor de strijd om verandering in politiek en recht liggen in de praktijk. Maar deze doeleinden, die de mensen praktisch, in politiek en recht willen doorzetten, voelen zij zelf als een uitvloeisel van hun nieuwe ideeën.

Zo neemt de strijd om een nieuwe maatschappij, om een nieuwe produktiewijze, de vorm aan van een strijd der ideeën, der wereldbeschouwingen. Het nieuwe is voor hen, die het eisen, niet een eis van praktische, dus beperkte doelmatigheid; het is het volstrekt goede, een uitvloeisel van algemene waarheden. Maar het is geen verstarde abstraktie, het is als een frisse jonge bloem, verbonden met een levende werkelijkheid. Zo staat de nieuwe gedachtenwereld tegenover de oude ideologie, die in geheiligde starheid absolute onveranderlijke waarheid pretendeert te zijn, en door haar eerwaardig gezag alle noodzakelijke verandering in de maatschappelijke instellingen tracht te verhinderen. De oude ideologieën zijn de verdorde waarheden van een vroegere tijd, die zich verzetten tegen de nieuwe waarheid, omdat zij zichzelf als de volstreekte en blijvende waarheid beschouwen.

Steeds is dus in de ontwikkeling van de maatschappij de strijd van een nieuw opkomende klasse voor een nieuwe produktiewijze tegelijk een strijd voor de toepassing van nieuwe algemene ideeën geweest. Hij kwam de mensen tot bewustzijn als een strijd van ideeën; bij de opkomende burgerij een strijd van de nieuwe leer van recht en vrijheid tegenover de oude leer van geloof en verbondenheid. Natuurlijk werd daarbij de werkelijke stoffelijke inhoud, het economisch doel van de strijd geen ogenblik vergeten. In de Franse revolutie zorgde de bourgeoisie er voor — daar ging het om — dat wetten tot stand kwamen, die haar de volle, voor haar bedrijf nodige vrijheden verzekerden, — en zo ver nodig de vrijheid van anderen, b.v. van de arbeiders beperkten — en dat de feodale lasten en belemmeringen van haar bedrijf afgeschaft werden. Maar dit praktische belang werd gevoeld als een uitvloeisel, een toepassing van nieuwe algemene principes, die nu als gezaghebbende waarheid erkend werden.

Deze ideologische verkleiding van klassebelangen bleef onder het kapitalisme van de 19e eeuw heersen, des te onherkenbaarder ontwikkeld met de oude en abstrakte leuzen, naarmate de strijd der klassen zelf minder ontwikkeld was. Waar deze strijd het sterkst de maatschappij beheerste, waren de politieke partijen het duidelijkst een uitdrukking van